

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/4 2022 s. 1632-1646, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

TÜRKÇE EDİNİMİNDE SES BİLGİSİ GELİŞİMİ*

Vildan ÖNCÜL**

Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL***

Geliş Tarihi: Temmuz, 2022

Kabul Tarihi: Kasım, 2022

Öz

Dil gelişimi çocuğun belirli yaşlarda, belirli evrelerden geçip dil kullanımında olgunlaşması olarak ele alınır. Çocuklar dili edinmeye sesle başlar. Anne karnından itibaren duyduğu sesleri dünyaya geldikten sonra önce rastgele, sonra ana dili seslerine yakın olarak çıkarır. Bu çalışma Türkçe edinen çocuklarda ses bilgisi gelişiminin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Dil öncesi dönemden başlayarak tek sözcük, erken dil bilgisi ve ileri dil bilgisi döneminde ses bilgisinin nasıl geliştiğinin incelendiği çalışma, 6-36 ay arasındaki 11 çocuğu kapsamaktadır. Çalışmada doğal gözlem yöntemi uygulanmış, iki buçuk yıl boyunca 15'er gün arayla 1 saat çocukların ses ve görüntü kayıtları alınmıştır. Veriler üzerinde ses bilgisi gelişimi incelenmiştir. Sonuç olarak ana dili olarak Türkçe edinen çocuklarda ilk çıkarılan seslerin düz damak ünlüleri olduğu, diş ünsüzlerinin dudak ünsüzlerinden önce üretildiği, özellikle akıcı seslerin ve ötümsüz ünsüzlerin birbiri yerine kullanılabilirdiği görülmüştür. Seslerin ve sözcüklerin aylara göre edinimi değerlendirildiğinde Türkçe edinim evrelerinin süreç açısından genel dil edinim evrelerinden farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ses bilgisi, çocukta dil edinimi, dil gelişimi, ana dili olarak Türkçe edinimi.

DEVELOPMENT OF PHONETICS IN TURKISH ACQUISITION

Abstract

Language development is the maturation of a child in the use of language at certain ages. Children acquire language by sound. He makes the sounds in the womb first randomly, then like the sounds in his native language. The aim of the study is to monitor the phonetic development of children learning Turkish. It covers 11 children aged 6-36 months; examines phonetics in the single word, early grammar, advanced grammar period. The method is a natural observation method; 1 hour of video recordings were taken 15 days for two and a half years. Phonetic development was studied in the data. As a result, the first sounds in children who acquire Turkish are flat palate vowels;

* Bu makale 03.07.2020 tarihinde kabul edilen Vildan Öncül'ün "6-36 Aylık Çocuklarda Türkçenin Gelişimi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör. Dr.; Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, vilice1@hotmail.com

*** Prof. Dr.; Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, ozeny@omu.edu.tr
Araştırmanın Etik Kurulu İzni: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu, 26.02.2016 tarih ve 2016/11 sayılı karar.

it has been observed that dental consonants are produced before lip consonants, especially fluent sounds, harmonious consonants can be used interchangeably; Turkish acquisition stages are different from general language acquisition stages in terms of process.

Keywords: Phonology, child language acquisition, language development, acquisition of Turkish as a mother tongue.

Giriş

Dil, insanoğlunun var olduğu her yerde olan ve zamanla değişen (Fromkin et al., 2003, s. 27); insanın gereksinmelerine göre kurduğu ve geliştirdiği toplumsal bir kurum (Vendryes, 2001, s. 14); düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyüklü bir varlık (Aksan, 2009, s. 11); insanı diğer canlılardan ve ulusları diğer uluslardan ayıran karmaşık bir dizge (Rousseau, 2007, s. 1); insanoğlunun var olmasından itibaren toplumsallaşma sürecinde kullandığı bir araçtır. Kendi başına bir bütün olan dil, aynı zamanda da bir sınıflandırma ilkesidir (Saussure, 1998, s. 38); sessel anlatımdır ve bu sessel anlatımın her dilde belli sayıda bulunan öz nitelikleriyle karşılıklı bağıntıları bir dilden öbürüne değişir (Martinet, 1998, s. 28).

Gleason'a göre (2009, s. 269) dil, kültürel bir aktarımın önemli bir aracı olarak kabul edilmesine rağmen dilin çocukların sosyalleşmesinde oynadığı rol vurgulanmamıştır. Çocukların dili edinirken ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi ve söz varlığı ile birlikte edindikleri bilgilerin içinde kültürel içerik de vardır. Dünyaya gelen her çocuk dile ait bu yetileri yavaş yavaş edinir. Fromkin'e göre (2003, s. 3), ana dili edinimi bir çocuğun insan ya da birey olma yolunda sahip olduğu gelişimsel becerilerden biridir. Afrika'da bazı toplumlarda konuşmaya başlamadan önce çocuğa "bir şey" anlamına gelen kintu sözcüğüyle hitap edilir. Çocuk ancak konuşmaya başladıktan sonra "bir birey" anlamına gelen muntu olmaya hak kazanır.

Dil Edinim Kuramları

İnsanların dili nasıl edindiğini ele alan araştırmalar dünyada 1950'li yıllardan sonra gelişmiştir. Skinner'ın 1957 yılında yazdığı "Verbal Behavior" adlı eseri bu konuda yazılmış temel kaynaklardan biridir. Chomsky 1960'lı yıllarda dil edinimiyle ilgili farklı bir görüş öne sürer ve bu görüş birçok araştırmacı tarafından kabul görür. 1973'te Brown'un, 1978'de Bloom ve Lahey'in basılan kitapları, çocuk dil edinimiyle ilgili araştırmaların 1970'li yıllarda arttığını gösterir. Bu yıllardan sonra Vygotsky (1985) ve Piaget'nin (1999) çalışmaları ana dili gelişimi çalışmalarına öncülük etmiştir. 1970'li yılların devamında daha fazla araştırmacının konuyla ilgilendiğini görürüz. Türkiye'de ise çocuk dil edinimi çalışmaları 1980'li yıllarda ilgi görmeye başlar.

İnsanların dil edinme şekli çocuk dili araştırılarak anlaşılmasına çalışılmıştır. Anne karıncayken dinleme süreciyle edinilen dil, doğum sonrası ağlamayla başlar. Aydan aya şekillenen sesler yanındaki diğer sesle birleşir, ses heceye, hece sözcüğe dönüşür. Tek başına birçok anlam ifade eden sözcükler yapılan tonlamayla yeni anlamlar kazanır. Zihinsel gelişimin tamamlanmasıyla beyin olgunlaşır ve çevreyle etkileşime geçildikçe bu sözcükler artar, cümlelere dönüşür.

Çocuğun dili nasıl edindiği pek çok dilbilimcinin, psikoloğun ve psikodilbilimcinin ilgisini çekmiş, çocukların dili nasıl edindiğine dair kuramlar ortaya atılmıştır. Pek çok kuramın

içinden kabul gören üç temel kuram vardır. Davranışçı kuram, çocuğun uyarın-tepki mekanizmasını kullanarak ana dili edindiğini ileri sürer. Bu kuramda dilin davranış yoluyla kazanıldığı söylenir (Watson, 1913, s. 168). Kuramın en bilinen destekçisi olan Skinner sözel davranışların pekiştirici olarak sonuç vereceğini söyler. Verbal Behavior (1957) adlı kitabında bütün davranışların klasik durumlarda öğrenildiğini belirten Skinner, dilin basit bir davranış olduğunu iddia eder. Skinner'ın kuramı dil ediniminde makul ve mantıklı görünmesine rağmen zihinsel süreçleri görmezden gelir ve çocuklarına dil desteği sağlamayan, sözcük öğretmeyen ve cümle yapısını kendisine vermeyen bir ailede çocuğun nasıl dil öğrendiğine dair bir açıklama getirmez (Lund, 2003, s. 52-53).

Doğuştancı kuram geniş bir kitle tarafından kabul gören ikinci kuramdır. Bu kuramın en büyük savunucusu olan Chomsky'ye göre (2006, s. 91), bir dili bilen kişi kesin şekilde ses ve anlam belirleyen bir kurallar sistemine hakim olmuştur. Bu kuralları koymak ya da bunları kullanmak için herhangi bir neden olmadığından kişinin dile hakim olma bilinci yoktur. Dil belirli bir ses ve anlam eşleşmesiyle sonsuz bir alan üzerinde doğal olarak oluşur. Çocukların dil edinim aygıtı ile dünyaya geldiğini söyleyen Chomsky (2014, s. 59) dil kazanımının doğuştan gelen bir yetenek olduğunu savunur ve çocukların dil öğrenmek için programlandığını söyler ama çevresel, sosyal etkileşimi görmezden gelir ve dil edinimini biyolojik temellere dayandırarak açıklamaya çalışır.

Sosyal öğrenme kuramı en çok kabul gören kuramların üçüncüsüdür. Bu kuramda çocuğun çevresinde kim varsa onu model aldığı, gözlem ve taklit yoluyla hem biyolojik hem de sosyal olarak dil gelişimini tamamladığı savunulur, çocuğun dil edinimini sağlayabilecek güçlü bir beyinle dünyaya geldiği; ancak dil gelişimini çevreyle etkileşim sonucu sağladığı belirtilir (Demirel ve Ercan, 2016, s. 128). Pavlov ve Skinner gibi davranışçı kuramcılar aksine dil gelişiminin bir koşullandırma sonucu oluşmadığını iddia eden Vygotsky'e göre (1985, s. 17) tüm psikolojik süreçler, çocuk ve yetişkinler arasında paylaşılan sosyal süreçlerle başlar. İçinde bulunulan toplum ve o toplumun oluşturduğu kültür tarafından şekillendirilmiş sosyal süreçler ana dili ediniminde etkili rol üstlenir. Gözlem ve taklidin dil ediniminde çok etkili olduğunu savunanlar çocukların kazandıkları kavramların, fikirlerin, olguların ve becerilerin kaynağının sosyal çevre olduğunu vurgular.

Her görüşün kendince belirli temelleri ve dayanakları vardır. Birbirinden farklı açıklamaları olan bu kuramlar tek başlarına çocuğun dili nasıl edindiğini açıklamada yeterli olmaz. Çocuğun dil ediniminde her kuramın farklı evrelerde etkili olduğu ve dil edinim sürecinin farklı aşamalarında çocukta bir ya da birkaç kuramın esaslarının gözlemlendiği görülür.

Dil Edinim Evreleri

Günümüz dilbilimcilerin görüşlerine göre dil edinimi kendi başına, diğer bilişsel işlevlerden ayrı, çocuğun bir uğraş göstermesine gerek kalmadan doğal ve aşamalı bir süreç içerisinde gerçekleşir. Anne karnında başlar, okul öncesi dönemde gelişir ve gelişim evrelerine göre ömür boyu sürer. Ama bu süreç her çocukta aynı şekilde gelişmez. Her insanın kalıtım ve çevre özellikleri farklı olduğu için gelişim süreci de farklıdır. Çocuğun bilişsel, biyolojik, duyuşsal ve toplumsal şartlarına göre değişkenlik gösterir.

Çocukların dili edinirken hangi evrelerden geçtiğine dair ileri sürülen görüşler arasında en kabul göreni Piaget'ninkidir. Piaget, çocukların dili algılama şeklinin ve dili edinmeye hangi

mantıkla yaklaştığının araştırılmasına sistemli yaklaşımlar getirmiştir (Vygotsky, 1985, s. 27). Dil edinimini ses ve söyleyiş, sözcük bilgisi, biçim bilgisi ve cümle bilgisi gelişimini temel olarak sınıflandıran Piaget (2011, s. 9) birinci evreye dil öncesi dönem (prelinguistik aşama) adını verir. Çocuğun dil ediniminin ilk dönemini oluşturan bu evre, doğumdan 12. aya kadar uzanır ve ağlama, babıldama, çağıldama dönemlerini kapsar. 0-2 ayları arasını ağlama evresi, 2-6 ayları arasını da babıldama evresi olarak adlandırır. 6-12 ayları arasını tek bir dönem olarak gösterir, hece tekrarlarını ayrı bir evre olarak ele almaz ve çağıldama evresi içine dâhil eder ve bu evrede çocuğun hece veya sözcükleri kimseye seslenmek ya da anlamlı sözcükler çıkarmak kaygısı olmadan sırf konuşma zevki için tekrarladığını belirtir. Bu ses tekrarlarının çocuklarda görülen cıvıdamanın bir kalıntısı olduğunu söyler.

Bu dönemin ilk altı ayı seslerin üretildiği sesleme, gııldama, genişletme evreleridir. İkinci altı ay ise seslerin bir araya getirilerek anlamlı sözcüklerin oluşturulduğu süreçtir (Temel vd., 2014, s. 94). Piaget (2011, s. 9), 12-18 aylarını tek sözcük dönemi, 18-24 ayları arasını telgraf konuşması dönemi (iki sözcük dönemi) ve 24-60 ayları arasını da dil bilgisi gelişim dönemi olarak adlandırır. 12-18 aylarını kapsayan bu evrede çocuk tek tek sözcüklerle bildiği dünyadan söz eder. Çocuğun söz varlığının temelini gördüğü ve yaptığı hareketler, adını öğrendiği oyuncaklar, tanıdığı insanlar, ev eşyaları, çevresindeki hayvanlar ve yiyecekler oluşturur (Baykoç-Dönmez ve Arı, 1992, s. 118). Telgraf konuşması evresini Piaget (1999, s. 16), “Gerçek anlamda dil ve düşünce gelişiminin ön evresini oluşturuyor.” şeklinde tanımlar. Sensorimotor dönemin son aşamalarından itibaren çocuk bazı kelimeleri taklit edebilir, onlara belirsiz anlamlar yükler. Çocuğun dil ediniminde sistematik edinim ikinci yılın sonuna kadar başlamaz (Piaget, 1960, s. 123). 18-24 ayları arasındaki iki sözcük döneminin ilk başlarında telgraf konuşması şeklinde olan iki sözcüklü birleşimler, bu dönemin ortalarına doğru sözcüklere eklenen biçim birimlerle birbirine bağlanır ve cümlelerde işlev sözcükleri görülmeye başlar (Harley, 2001, s. 378-379). Son evre dil bilgisi gelişim dönemi olan 24-60 aylarıdır. Chomsky’ye göre (2006, s. 98) dil bilgisel yapı algısal temsillerin belirlenmesine girer ve yüzey yapısını fonetik biçim olarak yorumlayan biçimsel kurallardan ayıramaz.

Çocuklarda söz varlığı ve dil bilgisi yeteneği açısından en hızlı ilerleme bu dönemin 24-36 ayları arasında görülür. Bu aylarda çocuğun bildiği sözcük sayısı artar ve çocuk ana dilinin temel yapısını öğrendiği için ifade edici dili çok iyi kullanmaya başlar (Temel vd., 2014, s. 131). 36 aylık bir çocuk, artık yetişkin diline çok benzeyen bir dille konuşur, kendine söylenen her şeyi anlar, öğrendiği hikâyeleri ya da seyrettiği bir filmi anlatabilir (Aksu-Koç ve Ketrez, 2016, s. 23).

Çocuk Dilinde Ses Bilgisi Gelişimi

Çocukların doğduktan sonraki ilk ses deneyimi olan ağlama, bir çeşit sözcüksüz dildir. Çocuk ağlayarak anatomik yapısını ve ses tellerini geliştirir. Ağlama, sözcükle iletişim için bir çeşit hazırlık yoludur, akciğerleri nasıl kontrol edeceğini ve hangi sesi nasıl çıkaracağını ağlayarak öğrenir (Scovel, 1998, s. 8). İkinci ayın sonunda ağlamaya daha az rastlanır, çocuk kumru gibi sesler çıkarmaya başlar ve bu seslendirmelere de dilin temel taşı gözüyle bakılabilir (Yavuzer, 1998, s. 37).

Çocuk ağlarken çıkardığı seslerle önce evrensel sesleri, ardından ana dili seslerini edinir. Keklik (2015, s. 24) ve Temel vd.’ye göre (2014, s. 92) çocuğun ilk edindiği sesler dudak sesleridir ve bütün çocuklar çift dudak sesleri ile geniş-düz ünlü olan /a/ sesinden oluşan

[pa], [ma], [ba] ünlü-ünsüz yapılarını daha önce kazanır, bu durum emme refleksinden kaynaklanır. Baştürk (2013, s. 9) Türkçenin ses sisteminin çocuk tarafından edinilmesinde ise ilk edinilen seslerin damağın arka kısmından çıkan kalın ünlüler olabileceğini söyler. /a/, /ı/ seslerinin dil, diş, dudak gibi ses sistemi parçaları devreye sokulmadan sesletileceğini, kalın yuvarlak ünlüler olan /o/ ve /u/ seslerinin daha kolay sesletildiğini çünkü çocuğun annesini emerken yaptığı gibi ağzını yuvarlak hâle getirmesiyle çıkarılan sesler olduğunu belirtir.

Doğumdan itibaren işitsel deneyime sahip olan çocuklar, bir aylıkken sesleri ayırabilir; iki ve üç aylıkken ses dalgalarını ayırt edip anne sesini tanıyabilir. Çıkardığı seslilerle sessizlerin bağlantısını yapar ve yedinci aya kadar heceleme hızı artar. Dokuzuncu aya geldiğinde henüz anlamlandırma yapmadan fonem birleşimleri sayesinde ana dilinin konuşma akışına uygun düzlemlere sahip olabilir. Dil öncesi dönem olan 0-12 ay arası çocukların ses bilgisel gelişiminde bazı sesler üretmeye çalışarak geçirdiği önemli bir dönemdir. Bu dönemde doğuştan ya da kazanılmış ses birim becerilerinin tümü, çocukların sözcükleri oluşturmasına ve ayırıştırmasına yardım eder (Bukatko, 2001; Flavell et al., 1993'ten alıntıylaarak Temel vd., 2014, s. 93-94).

Biçer vd. (2018, s. 197) çocuğun dilinin ses edinimi ve sözcük üretimi başladıktan sonra anlaşılır hâle geldiğini söyler. Ana dilini öğrenmeye başlayan çocuğun kendini ifade edebilmek ve karşısındakiyle iletişim kurabilmek için birçok denemede bulunduğunu; ancak bu denemelerde bazı sistematik hatalar yapabildiğini belirtir. Fonolojik işlemler adı verilen bu basitleştirme hatalarının, ilk yaşlarda normal kabul edildiğini, daha sonraki yaşlarda bu hataların ortadan kalktığını söyler.

Topbaş, (2005, s. 69-73) çocuklarda ses bilgisi ediniminin, zaman içinde gelişen ve algılama, çözümlenme süreçleri ile ilgili olan bir edinim olduğunu söyler. Bütün çocuklar için ses bilgisi ediniminin belirli aylara kadar evrensel olduğunu, birbirine benzer özellikler gösterdiğini ve çocukların ses edinimlerinde şu sıranın görüldüğünü belirtir: Çocuklar önce çift dudak sesleri ile geniş düz ünlü yapılarını edinir, ağzın ön tarafında çıkarılan /b/, /t/ seslerini, art tarafında çıkarılan /k/ ve /r/ seslerinden önce kazanır ve patlamalı /p/ ve genizsi /m/ seslerini, sızıcı /s/, /z/ ve akıcı sesler olan /l/ ve /r/ seslerinden önce edinir. Çocuklar ses dizimini edinme sürecinde, algılama ve üretim ilişkisini kurmaya çalışırken sözcükleri basitleştirmede çeşitli kurallar geliştirir ve sözcüklere çeşitli işlemler uygular. Sözcüklerdeki son ünsüzü düşürebilir, ağzın arka kısmında çıkarılan sesi değiştirerek önde çıkarabilir, sürtümlü bir sesi durak sesi olarak sesletebilir.

Çocuk dilinin yetişkin diline dönüşümü sırasında pek çok ses olayı görülebilir, bu olaylardan biri olan eksiltme, sözcüğün başında ya da sonunda bazı seslerin kaldırılması olayıdır (Baştürk, 2013, s. 13). Bir sözcükte bazen yan yana gelen veya biraz aralıklı olarak bir arada bulunan iki sestem birinin diğerini etkileyerek onu kendisine benzettiği (Ergin, 1988, s. 50) benzeşme çocuk dilinde çok rastlanan bir dil olayıdır. Öndeki sesin kendinden sonra gelen sesi etkilediği ilerleyici ve sonraki sesin gerideki sesi etkilediği gerileyici benzeşme (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 100-101) örnekleri de çocuk dilinde sık görülür. Çocuklar farklı heceleri tek bir hecede birleştirerek kaynaştırma; çok heceli bir sözcüğün bir hecesini tekrarlayarak tekrarlama yapar (Baştürk, 2013, s. 13).

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Dil ediniminde dil öncesi dönemden başlanarak tek sözcük, erken dil bilgisi ve ileri dil bilgisi dönemde sesletimin nasıl geliştiği, dilin nasıl kullanılacağına ne şekilde öğrenildiği üzerine yapılan çalışmaların Türkiye’de az sayıda olduğu ve evrensel dil edinim sürecine uyup uymadığını inceleyen çalışmalara çok rastlanmadığı görülmüştür. Bu çalışma, dil edinimi sürecinin belirlenmesi ve bu belirlemelerin dil öğretimine nasıl katkı sağlayacağına ortaya konması amacıyla yapılmıştır. Çocuk dil edinimi alanında yapılan araştırmalar temel alınarak Türk çocuklarının dil öncesi dönemden ileri dil bilgisi dönemine kadar olan ses bilgisi gelişiminin incelenmesi amaçlanmış ve çocuklarda Türkçenin edinimi gözlemlenmiştir. Çocukların doğal ortamında gözlemlenerek birbirleriyle etkileşimi ve birbirlerinin dil edinimlerini nasıl etkiledikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada çocukların ses çıkarım sürecinden sözcük edinim sürecine geçişleri izlenmiş, sözcüklerdeki sesleri ne şekilde ve hangi ayda seslettikleri, sesleri hangi seslerle değiştirdikleri değerlendirilmiştir. Sözcük edinimi başladıktan sonra çocukların sözcükleri sesletim şekilleri, çocuk dilinde görülen ses olayları, hangi aya kadar dil olaylarının çok görüldüğü ve hangi aydan itibaren azaldığı ve sözcük sesletiminin hangi aylardan itibaren yetişkin sözcükleriyle benzer hâle geldiği incelenmiştir.

Yöntem

Çalışmada kullanılan yöntem doğal gözlem yöntemidir. Doğal gözlem, davranışların gerçek ortamda kaydedildiği nitel bir araştırma yöntemidir. Bulunulan ortamda ve doğal durumda var olanın saptanmasıdır. Günümüzde, gözlem için görüntü ve ses alma aygıtı vb. kullanılır. Böylece, gözlem unsuru insanlarla etkileşim içindeyken ve deneysel kontrol uygulanmadan gözlemlenmiş olur. Bu çalışmada çocukların doğal ortamlarında oyun oynarken ya da arkadaşlarıyla konuşurken günlük aktiviteleri kayda alınmıştır.

Öndokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kuruluna başvuruda bulunulmuş; 26.02.2016 tarihli 2016/11 sayılı Etik Kurul kararıyla gözlemlere başlanmıştır. Kreş yönetiminden ve ailelerinden izin alınarak yaşları 6-36 ayları arasında olan 11 çocuk gözlem için belirlenmiştir. 24-36 ay aralığındaki 9 çocuk kreşte, 6-31 ay aralığındaki iki çocuk ev ortamında gözlemlenmiştir. Kreş 24-36 ay arası çocuk kabul ettiğinden 6-24 ay arası ses edinimini gözlemek için ev ortamında iki çocuk seçilmiştir. Gözlem süresi iki buçuk yıl sürmüştür. Kayıtlar 15 gün arayla ayda iki defa olmak üzere 1 saatlik sürede alınmıştır. Her çocuk için gözlem kayıt dosyası oluşturulmuş, kayıtlardaki veriler dinlenerek gözlem kayıt dosyasına işlenmiştir. Gözlemlenen çocukların etik nedenlerden dolayı tam isimleri verilmemiş; verilerinde elde edilen bulguları göstermek için sadece isimlerinin baş harfleri kullanılmıştır. Çocukların gözlem süreci bittikten sonra veriler incelenmiş ve sesleri hangi ayda ürettikleri, sestem sözcüğe geçiş süreçleri, sözcükleri sesletirken hangi ses olaylarının ortaya çıktığı, hangi aylarda ses olaylarının arttığı ve hangi aylarda azaldığı değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler bu konuda yapılan çalışmalardaki verilerle karşılaştırılmış, benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

6-36 ay arası 11 çocuk üzerinde yapılan gözlem sonuçlarına göre bazı veriler yapılan araştırmalarla paralellik gösterirken, seslerin ortaya çıkması, birbirinin yerine kullanılması ya da

ses olaylarının görüldüğü aylar konusunda araştırmalara ters düşen bulgular elde edilmiştir. Çocuklardan elde edilen veriler italik harflerle belirtilmiştir.

Çalışmada ses ve sözcük edinim ayları farklılık gösterdiğinden ses bilgisinin geliştiği dil öncesi dönem, tek sözcük, iki sözcük ve dil bilgisi gelişim dönemi olarak kabul edilen dört dil gelişimi evresinin son iki evresi farklı adlandırılmıştır. İlk anlamlı sözcüğün tespit edildiği ay olan 11. aya kadar olan dönem *dil öncesi dönem* içinde ele alınmıştır. Bu dönemde çocuk dilinde evrensel ses üretim sıralamasına uymayan sesler tespit edilmiştir. Bu sesler tartışma bölümünde belirtilmiştir. 12-18 ayları arası *tek sözcük dönemi* olarak adlandırılmıştır; ancak evrensel dil gelişim evrelerindeki telgraf konuşması ya da iki sözcük dönemi olarak adlandırılan evreden farklı kullanımlar görülmüş; iki sözcüklü ve biçim birimli birleşimlerin tek sözcük ediniminden kısa bir süre sonra üretildiği tespit edilmiştir. Çocukların Türkçe edinimi evrensel dil edinim evrelerinden hızlı ilerlediğinden 18-24 ayları arası *erken dil bilgisi dönemi*, 24-36 ayları arası *ileri dil bilgisi dönemi* başlığı altında değerlendirilmiştir.

Dil öncesi dönemde ses bilgisi gelişimi gözlemleri 6. aydan itibaren başlayan A ve K'de 6. aydan 12. aya kadar olan çağıldama evresine ait veriler elde edilmiştir. A'nın ve K'nin bu iki evreyi sesler üreterek ve sözcükler oluşturmaya çalışarak tamamladığı ve K'nin, 11. ayda; A'nın ise 12. ayda ilk anlamlı sözcüğünü söyleyerek bu aydan itibaren tek sözcük dönemine geçtiği görülmüştür. 6. aydan itibaren her iki çocukta da iki heceli ses birliklerinin görüldüğü, bu sözcük tekrarlarının 12. aya kadar devam ettiği, bu aydan sonra ise yavaş yavaş azalarak anlamlı sözcüklere dönüştüğü tespit edilmiştir.

K'nin ve A'nın, 6. ayda art damak ünlüsü olan /a/ sesinin yanı sıra ön damak ünlüleri olan /e/ ve /i/ seslerini de sesletebildiği ve K'nin oluşturduğu hece öbeklerinde ön damak ünlüsü /e/ sesinin daha çok duyulduğu tespit edilmiştir; A ve K'nin verilerinde 6. ayın ilk yarısında henüz yuvarlak art damak ünlüsü görülmezken ön damak ünlüsüyle oluşan ses birliklerinin sayısının fazla olduğu görülmüştür. A'nın 7. ayın ilk yarısında alınan verilerinde önce dudak ünsüzü olan /b/ sesi görülmüş; ikinci yarısında art damak ünlüsü olan /ı/ sesi, /b/ ve /r/ sesiyle oluşan heceler dikkat çekmiştir: [bırrr]. /r/ sesi, A'da dudak ünsüzünden sonra ilk olarak 7. ayda görülmüştür. K'de ise dudak, diş-dudak, ön damak, art damak ve gırtlak seslerinden sonra ilk olarak 8. ayda /r/ sesi tespit edilmiştir.

K'nin verilerinde /u/ yuvarlak art damak ünlüsü, 6. ayın sonuna doğru tespit edilmiştir. K'nin /n/ sesini, /m/ sesinden önce çıkardığı, /n/ sesi için öngörülen 10. aydan 4 ay daha önce yani 6. ayda /n/ sesiyle hece birlikleri oluşturduğu görülmüştür: [anni]. K'nin, henüz dudak ünsüzlerini sesletemezken ön damak ünsüzü olan /g/ sesini 6. ayda ürettiği ve ön damak ünsüzüyle art damak ünlülerini birleştirerek ses birlikleri oluşturduğu tespit edilmiştir: [agu]. K'nin verilerinde 7. ayın ilk yarısında dudak ünsüzü olan /b/ ve /m/ sesleri olduğu: [meme], [aba]; 7. ayın ikinci yarısında diş ünsüzleri olan /d/ ve /n/ sesleriyle: [ane], [dede]; diş-dudak ünsüzü olan /v/ sesiyle: [ava] oluşan heceler tespit edilmiştir. Ön damak ünsüzü olan /g/ sesinden art damak ünsüzü olan /ğ/ ve gırtlak ünsüzü olan /h/ seslerine geçişler görülmüştür: [heh], [hıh], [hım]; [ığğğ], [ğığğ], [ağ]. K'nin verilerinde dudak ünsüzleri, diş-dudak ünsüzleri, ön damak ve art damak ünsüzleri, gırtlak ünsüzleri görülmüştür; ancak 7. ayda /r/ sesi tespit edilmemiştir. K'nin 6. ayda seslettiği /e/, /g/, /n/, /a/, /i/, /u/ ve 7. ayda seslettiği /h/, /ı/, /o/, /ğ/, /v/, /b/, /d/, /m/ seslerinden sonra 8. ayda akıcı titreşimli /r/ sesini: [bırrr]; diş ünsüzü olan /z/ sesini: [ızı]; 9. ayda yuvarlak ön damak ünlüsü /ö/ sesini: [öhö]; 10. ayda yuvarlak ön damak ünlüsü /ü/ sesini: [öööüü]; 11. ayda, 8. aydan daha net duyulan akıcı /r/ sesini: [gırrr], [bırr]

ürettiği tespit edilmiştir. K'nin 11. aya kadar /e/, /i/, /a/, /g/, /u/, /n/, /h/, /ğ/, /b/, /v/, /d/, /m/, /o/, /l/, /r/, /z/, /ö/, /ü/ seslerini ürettiği gözlemlenmiştir.

A'nın 8. ayda yuvarlak ön damak ünlüsü /ö/ sesini: [öhö]; yuvarlak art damak ünlüsü /u/ sesini: [buuvv]; dış-dudak ünsüzü /v/ sesini: [övv], [buuvv]; gırtlak ünsüzü /h/ sesini: [aha]; art damak ünsüzü /ğ/ sesini: [ığğğ]; dış ünsüzü /d/ sesini: [dede]; 9. ayda dudak ünsüzü /m/ sesini: [mammam]; 10. ayda dış ünsüzü /s/ sesini: [avs]; dış ünsüzü /n/ sesini: [nanne]; ön damak ünsüzü /g/ sesini: [agu]; dış ünsüzü /t/ sesini: [abatesi]; 11. ayda; dış-damak ünsüzü /c/ sesini: [cici], [cece]; ön damak ünsüzü /g/ sesini: [agu]; akıcı yarı ünlü /y/ sesini: [ayeyiyiyi]; yuvarlak art damak ünlüsü /o/ sesini: [oğ] ürettiği tespit edilmiştir. 11. ayda A'nın /e/, /a/, /l/, /i/, /b/, /r/, /d/, /h/, /ö/, /ğ/, /u/, /v/, /m/, /d/, /s/, /n/, /g/, /t/ seslerine ek olarak /ç/, /y/, /k/, /o/ seslerini çıkardığı görülmüştür.

Dil öncesi dönemde 10. ayda K'nin verilerinde diftong (Banguoğlu, 1986, s. 39) olarak da adlandırılan ikiz ünlü oluşumu görülmüştür: [öööüü]. Gözlemlerde tespit edilen ilk ses olayıdır. Bu dönemde A'nın 21, K'nin ise 18 sesi üretebildiği gözlemlenmiştir. Sözcük edinimi bakımından K'nin dil gelişiminin A'dan daha ileri olduğu ve ilk sözcüğü A'dan önce ürettiği; ancak üretebildikleri sesler bakımından A'nın K'den daha ileride olduğu tespit edilmiştir.

12. aydan itibaren başlayan tek sözcük döneminde A'nın verilerinde dış-damak ünsüzü /ç/ ve /ş/ seslerinin: [çiş]; dış ünsüzü /z/ sesinin: [zizi]; 14. ayda akıcı /l/ sesine yaklaşan /v/ ve /l/ sesi arası bir sesin: [avv] üretildiği görülmüş; A'nın ses ediniminin 14. ayda büyük oranda tamamlandığı tespit edilmiştir. K'nin 12. ayda ses öbeklerinde sık kullandığı dudak ünsüzleri /b/ ve /m/ seslerini: [bab bab bab ba], [mam mam mam ma]; dış-damak ünsüzü /c/ sesini: [cececeö]; 13. ayda dış-damak ünsüzü olan /s/, /j/ ve /ş/ seslerini: [ıısı], [işi], [bjı bjı]; 14. ayda dış-damak ünsüzü /ç/ sesini: [çak]; dış-dudak ünsüzü /f/ sesini: [fıfır] ve 17. ayda dış ünsüzü /t/ sesini: [düdüdü], [edeet] sesletildiği tespit edilmiştir. K'nin ses ediniminin büyük oranda 17. ayda tamamlandığı görülmüştür.

Dil öncesi dönemde yalnızca bir ses olayı tespit edilmiştir; ancak tek sözcük döneminin başlangıcı olan 12. ayda sözcüklerin oluşumunun başlamasıyla ses olaylarının artmaya başladığı görülmüştür. Tek sözcük dönemindeki ilk ses olayı 12. ayda görülmüştür. A'nın avv "al" sözcüğünde akıcı ünsüz olan /l/ sesini, sızıcı /v/ sesine değişerek sürtünmeli özellik kazandırdığı akıcıların sürtünmeliye dönüştürülmesi ve adı "haydi" sözcüğünde sözcük başında gırtlak ünsüzü olan /h/ sesinin yitiminden kaynaklanan ses düşmesi ve K'nin mamma "mama", memme "meme" sözcüklerindeki /m/ sesinin tekrarlanmasından kaynaklanan ünsüz ikizleşmesi ses olayları tespit edilmiştir. 12. ayda sözcüklerde 3 ses olayı tespit edilirken 15. ayda 10 ses olayı gözlemlenmiştir. Tek sözcük döneminde 13. ayda benzeşme: Emme "Emre" (K); ünlü genişlemesi: meyav "miyav" (A); 15. ayda erime: dee "gel" (A); kaynaşma: enenne "anneanne" (A); öndamaksillaşma: enenne "anneanne" (art damak ünlüsü olan /a/ sesinin, ön damak ünlüsü /e/ sesine değişmesiyle) (A); büzülme: abi "ağabey" (K), oo "alo" (A); önleştirme: dee "gel", dıdı dıdı "gıdı gıdı" (A); 16. ayda artlaştırma: goy "koy" (A); durak ünsüzünün sürtünmeliye dönüştürülmesi: kafi "kapı" (A); damaksillaştırma: teeşe "teyze" (A); ünlü daralması: babanni "babaanne" (A); 17. ayda sızıcılaşma: uşş "uçtu" (A); sürtünmelilerin duraklaştırılması: edeet "evet" (K) olmak üzere 16 farklı ses olayı daha tespit edilmiştir.

Erken dil bilgisi dönemi olan 18-24 ayları arasında çocukların edindiği yeni sözcüklerin artması ve sözcüklerin sesletimindeki farklılıklar nedeniyle ses olaylarının da arttığı

görülmüştür. Bu dönemde, tek sözcük döneminden farklı olarak 18. ayda durak-sürtünmelilerin duraklaştırılması: ath “aç” (A); 19. ayda ötümlüleşme: kabati “kapattı” (A); 20. ayda akıcıların yarı ünlüye dönüşmesi: hayıy “hayır” (A); ötümsüzleşme: bis “biz”, gös “göz” (A); akıcıların duraklaştırılması: dişter “dişler” (A); düzleşme: düşdi “düştü” (A); 21. ayda hece tekleşmesi: buu “burun”, da “dayı”, ka “kulak”, dahtaa “anahtar”, çoota “çikolata” (A); yuvarlaklaşma: buudu “burada” (A) olmak üzere 8 ses olayı daha tespit edilmiştir. Bu dönemde en fazla ses olayı 21. ayda gerçekleşmiştir.

İlk anlamlı sözcüğünü 11. ayda üreten K'nin sözcük sayımının yapıldığı son ay olan 20. ayda 20 sözcük üretebildiği tespit edilmiştir. K'nin ilk sözcüğünü erken sayılabilecek 11. ayda söylemesine karşın, 20. ayda yalnızca 20 sözcüğe erişme nedeninin başlangıçta annesi tarafından bakılan çocuğun bakıcıya teslim edilmesi olduğu düşünülebilir. Ses gelişimi olumlu devam ederken 14. aydan itibaren dil gelişimindeki gerileme dikkat çekmiştir. İlk anlamlı sözcüğünü 12. ayda edinen A'nın söz varlığında 20. ayda yapılan sözcük sayımında 66 sözcük olduğu görülmüştür. 25. aydan sonra kreşte gözlemi yapılan çocuklardan elde edilen verilerde çocukların ses ediniminin tamamlandığı; ancak sözcüklerdeki birçok sesin birbirinin yerine kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle akıcı sesler arası değişimler ve ötümsüz ünsüzlerin birbirine değişmesi dikkat çekmiştir.

İleri dil bilgisi dönemi olan 24-36 ayları arasında tek sözcük ve erken dil bilgisi dönemindeki ses olaylarının tekrarlandığı, diğer aylardan farklı olarak 25. ayda akıcıların değiştirilmesi: pala “para” (EM); 26. ayda göçüşme: şakba “şapka” (A), 28. ayda genizsileştirme: miyas “beyaz” (A); mullah “bismillah” (Y), 30. ayda durak-sürtünmelileştirme: çoona “sonra” (E) ve 31. ayda ünlü düşmesi: yapcak “yapacak” (E) olmak üzere 5 ses olayının ilk örnekleri görülmüştür. 10. ayda başlayan ses olaylarının, sözcük edinimiyle birlikte arttığı, 20. ayda 10 farklı ses olayı tespit edilirken 27. ayda bu sayının 18'e yükseldiği, en fazla ses olayı görülen ayın 31. ay olduğu gözlemlenmiştir. 31. ayda birbirinden farklı 21 ses olayı görülmüştür: erime: aaka “arka” (K); büzülme: kaakıcam “kalkacağı” (EM); akıcıların değiştirilmesi: bağılı “bağırır” (EM); akıcıların yarı ünlüye dönüşmesi: liya “lira” (EM); ses düşmesi: biliyo musun “biliyor musun” (E); durak-sürtünmelilerin duraklaştırılması: paap “çorap” (K); önleştirme: tıımızi “kırmızı”; artlaştırma: kookmuyogum “korkmuyorum” (Y); düzleşme: is “üç” (yuvarlak ünlü olan /ü/ sesinin, dar düz ünlü olan /i/ sesine değişmesi) (K); ötümsüzleşme: yaamas “yaramaz” (EM); kaynaşma: napiyosun “ne yapıyorsun” (EM); benzeşme: emma “elma” (K), annaştık “anlaştık” (EM); göçüşme: çepke “kepçe” (K); sürtünmelilerin duraklaştırılması: taldırdı “saldırdı” (EM); damaksıllaştırma: bişilet “bisiklet” (K); sızıcılaşma: is “üç” (durak-sürtünmeli yarı kapantılı /ç/ sesinin, sızıcı /s/ sesine değişmesi) (K); ünlü daralması: yidi “yedi” (K); genizsileştirme: mami “mavi” (K); ünlü genişlemesi (ve büzülme): bakaam “bakalım” (EM); akıcıların sürtünmeliye dönüştürülmesi: ava “alo” (K) ve ünlü düşmesi: yapcak “yapacak” (E).

Çocukların gözlemlendiği 36. aya kadar toplamda 30 ses olayı görülmüş; 31. ayda görülen 21 ses olayı dışında farklı aylarda 9 ses olayı daha gözlemlenmiştir: ikiz ünlü: [öööüü] (K, 10. ay); ünsüz ikizleşmesi: mamma “mama” (K, 15. ay); durak ünsüzünün sürtünmeliye dönüştürülmesi: kafi “kapı” (A, 16. ay); akıcıların duraklaştırılması: dişter “dişler” (A, 20. ay), sadı “sarı” (A, 28. ay); öndamaksıllaşma: kabati “kapattı”, gapi “kapı” (A, 20. ay); yuvarlaklaşma (ve büzülme): buudu “burada” (A, 21. ay); hece tekleşmesi: çoota “çikolata” (A);

ötümlüleşme (ve ses düşmesi): duducu “turuncu” (A, 27. ay); durak-sürtünmelileştirme: çoona “sonra” (E, 30. ay).

Ses olaylarının ilk kez tespit edildiği aylar şu şekildedir: ikiz ünlü (10. ay); akıcıların sürtünmeliye dönüştürülmesi, ünsüz ikizleşmesi, ses düşmesi (12. ay); benzeşme, ünlü genişlemesi (13. ay); erime, kaynaşma, öndamaksillaşma, büzülme, önleştirme (15. ay); artlaştırma, durak ünsüzünün sürtünmeliye dönüştürülmesi, damaksillaştırma, ünlü daralması (16. ay); sızıcılaşma, sürtünmelilerin duraklaştırılması (17. ay); durak-sürtünmelilerin duraklaştırılması (18. ay); ötümlüleşme (19. ay); ötümsüzleşme, akıcıların duraklaştırılması, akıcıların yarı ünlüye dönüşmesi, düzleşme (20. ay); yuvarlaklaşma, hece tekleşmesi (21. ay); akıcıların değiştirilmesi (25. ay); göçüşme (26. ay); genizsileştirme (28. ay); durak sürtünmelileştirme (30. ay); ünlü düşmesi (31. ay).

Dil öncesi dönemde görülen 1 ses olayına tek sözcük döneminde 16, erken dil bilgisi döneminde 8, ileri dil bilgisi döneminde 5 ses olayının eklendiği görülmüştür. 31. aydan sonra ses bilgisi hatalarının düzelmeye başladığı ve ses olaylarının azaldığı ve son gözlem ayı olan 36. ayda görülen ses olayı sayısının 16'ya düştüğü tespit edilmiştir. Ses olayları en çok OK'nin sözcüklerinde görülmüştür. OK'nin akıcı ünsüzleri ünlüye dönüştürdüğü: maati “martı”, pım “film” (34. ay); ötümsüz ünsüzleri seslenmekte zorlandığı ve birbirinin yerine kullandığı: batmittı “batmıştı”, telebet “kelebek” (33. ay) tespit edilmiştir.

Tartışma

Topbaş (2005, s. 79) Türkçenin dil yapısı ve ses dizim özelliklerine özgü niteliksel farklılıklara göre Türk çocuklarında ses birimlerin ediniminin izlediği sırayı şu şekilde verir: geniz sesleri: /m/, /n/; patlamalı durak sesleri /d/, /t/; akıcı yarı ünlü ses: /y/; yan daralmalı sesler: /l/; durak-sürtünmeli sesler: /c/, /ç/; sürtünmeli sesler: /s/, /z/, /j/ ve tek vuruşlu: /r/ sesi. Çalışmada elde edilen bulgulara göre bu sıralama genel olarak görülmekle birlikte bazı seslerin edinim sıralamasında farklılık tespit edilmiştir. Söz gelimi /r/ sesi geniz sesi olan /b/ sesinden hemen sonra, /d/ ve /n/ sesleri m sesinden önce, y sesi /s/, /z/, /j/ seslerinden ve /l/ sesi /z/ sesinden sonra gözlemlenmiştir.

Baştürk (2013, s. 13) /r/ sesinin çıkarılmasının tüm çocuklarda evrensel olduğunu, dudak sesleri olan /m/ ve /b/ sesinden daha önce üretildiğini söyler. Bunun nedenini çocuğun sırt üstü yatmasına bağlar ve ciğerlerden itilen nefesin gırtlığın çeperlerine çarpıp /r/ sesini oluşturduğunu ve tüm çocuklarda ilk çıkarılan seslerin başında /r/ sesinin geldiğini belirtir. Çalışmada gözlemlenen çocuklardan A'nın /r/ sesini, /b/ sesinden daha sonra çıkardığı tespit edilmiştir. 7. ayın başlarında A'nın önce /b/ sesini, sonlarına doğru /r/ sesini ürettiği ve /r/ sesiyle /b/ dudak ünsüzünden ve /ı/ kalın ünlüsünden oluşan [bırrr] hecesini çıkardığı görülmüştür.

Baştürk (2013, s. 12), damak ünsüzü ediniminin dudak ve diş ünsüzlerinden sonra geleceğini, çocuklarda ünsüz ediniminin dudak ünsüzlerinden başlayarak geriye doğru gittiğini, edinimin dudak ünsüzü, diş ünsüzü ve damak ünsüzü sırasını izlediğini söyler; yine pek çok araştırmacı çocukların dudak seslerini emme refleksinden dolayı damak ve diş seslerinden önce edindiğini, çocuğun bazı sesleri edinmesi için fizyolojik yapısının gelişmesi gerektiğini, söz gelimi diş seslerinin dişler çıktıktan sonra gözlemlendiğini belirtir (Baştürk, 2013; Keklik, 2015; Temel vd., 2014). Ancak K'nin, /g/ ön damak ünsüzünü 6. ayda dudak ünsüzlerinden önce edindiği; /g/ ön damak ünsüzüyle birlikte 6. ayın sonunda edindiği /u/ dar yuvarlak art damak

ünlüsünü birleştirerek [agu] şeklinde ses birlikleri oluşturduğu görülmüştür. 6. ayda çocukların /b/, /p/, /m/ dudak seslerini damak seslerinden önce çıkarabileceği (Keklik, 2015, s. 22-23; Temel vd., 2014, s. 92), “/n/ sesinin /m/ sesinin varyasyonu olarak onuncu ayda görülebileceği” (Baştürk, 2013, s. 13) görüşünün aksine K’nin, /g/ ön damak ve /n/ diş ünsüzlerini 6. ayda ürettiği tespit edilmiştir: [agu], [anni].

Türkçe edinen çocuklarda, 6. aydan itibaren /a/, /ı/ kalın ve düz ünlüler gözlemlendiği, çocuğun bu sesleri erken edindiği; çünkü bu seslerin damak, dil, diş, dudak kullanılmadan damağın arka kısmında çıkarılan sesler olduğu söylenir. Kalın yuvarlak ünlülerin de emme refleksinden dolayı daha kolay sesletildiği belirtilir. Dolayısıyla ince ünlülerin ediniminin, kalın ünlülerden sonra geldiği, (Baştürk, 2013; Keklik, 2015; Temel vd., 2014), Türk çocuklarının kalın ünlü olan /a/, /ı/ seslerini diğer seslerden önce edinebileceği (Baştürk, 2013, s. 9; Keklik, 2015, s. 22; Temel vd., 2014, s. 92) söylenir çünkü art damak ünlüsü olan /a/, /ı/ seslerini damağın arka kısmından çıktığı için daha kolay çıkarabileceği ve ön damak ünlüsü olan /e/, /i/ seslerinin edinilme sırasının, düz art damak /a/, /ı/ ve yuvarlak art damak /o/, /u/ seslerinden sonra olacağı (Baştürk, 2013, s. 9) görüşü hakimdir. Gözlemlenen çocuklardan K’nin ve A’nın, 6. ayda ön damak ünlüleri olan /e/ ve /i/ seslerini, /a/ sesinin yanı sıra /eee/, /aaa/ şeklinde uzun olarak çıkarabilmesi bu görüşlere ters düşer. Söylenenin aksine /o/, /u/ yuvarlak art damak seslerinden önce /e/, /i/ seslerini sesletebildiği ve K’nin oluşturduğu hece öbeklerinde ön damak ünlüsü /e/ sesinin daha çok duyulduğu tespit edilmiştir. A’nın verilerinde 6. ayda henüz yuvarlak art damak ünlüsü görülmezken ön damak ünlüsüyle oluşan ses birliklerinin sayısının fazla olduğu dikkat çekmiştir.

11. ayda K’nin 11. aya kadar /e/, /i/, /a/, /g/, /u/, /n/, /h/, /ğ/, /b/, /v/, /d/, /m/, /o/, /ı/, /r/, /z/, /ö/, /ü/ seslerini çıkardığı gözlemlenmiş; A’nın /e/, /a/, /ı/, /i/, /b/, /r/, /d/, /h/, /ö/, /ğ/, /u/, /v/, /m/, /d/, /s/, /n/, /g/, /t/ seslerine ek olarak /c/, /y/, /k/, /o/ seslerini çıkardığı görülmüştür. /t/ sesinin /l/ ünsüzüne oranla daha öncelikli edinildiği; çünkü çocuğun ancak diş çıkardıktan sonra ağzının kapanabileceği ve /l/ sesinin çıkarılabilmesi için dilin ön dişlerin ilk kısmına yapıştırılması gerektiği (Baştürk, 2013, s. 13) görüşünü doğrular nitelikte A, diş sesleri olan /d/ ve /t/ seslerini /l/ sesinden önce çıkarmıştır.

A’nın 14. ayda, K’nin 17. ayda ses edinimleri tamamlandıktan sonra 12. ayda başlayan ses olaylarının da arttığı görülmüştür. Topbaş (2005, s. 79-80), Türk çocuklarında en sık görülen ses olaylarının ses düşmesi, benzeşme, hece tekleşmesi, akıcıların yarı ünlü olarak çıkarılması ve çok heceli sözcüklerin indirgenmesi olduğunu ve benzeşme ve ses düşmesi işlemlerinin 3-4 yaşları gibi daha erken yaşlarda sonlandığını söyler. Verilerde 3 yaşına kadar pek çok benzeşme ve orta hece seslerinin atılması ses olaylarının görülmesi ve 31. aydan sonra ses hatalarının düzelmeye başlaması Topbaş’ı doğrular; ancak Temel vd.’nin (2014, s. 106) benzeşme olayının ve ortadaki ünsüzün atılmasının 3 yaşından sonra başladığı görüşüne ters düşer. Topbaş (2005, s. 79) ayrıca çocukların sözcükleri sadeleştirme ve seslerin değiştirilmesi işlemleri arasında ünsüz öbeği indirgeme işlemi, akıcıların yarı ünlü olarak çıkarılması ve çok heceli sözcüklerin indirgenmesi olayının 5-6 yaşlarına kadar devam edebileceğini söyler. Çalışma 36. ayda sonlandırıldığından bu görüşü destekleyen ya da görüşe ters düşen bir veri elde edilememiştir.

Temel vd. (2014, s. 111) çocukların ses birimi edinimlerinde en sık yaptıkları ses hatalarının sözcük sonundaki /l/ ve /r/ gibi yarı sesli ses birimlerin yer değiştirmesi, sürtünme sesleri yerine sert ünsüzün çıkarılması, sözcüğün son hecesindeki ünsüzün atılması, /g/ ve /d/, /t/ ve /k/ değişimleri gibi bazı ses birimlerin yer değiştirmesi olduğunu söyler. Çalışmada elde

edilen verilerde çok sayıda ses düşmesi ve önleştirme ses olayları, akıcı seslerin ve ötümsüz ünsüzlerin birbirinin yerine kullanılması bu bilgileri doğrular.

31. aydan sonra ses olaylarının ve sesletim hatalarının azaldığının görülmesi, Temel vd.'nin (2014, s. 106) 0-48 ayları arasında birçok ses hatası yapan çocuğun ilerleyen aylarda bu ses olaylarının çoğunu bıraktığı görüşüyle paralellik gösterir.

Topbaş (2005, s. 81) Türkçenin dil yapısı ve ses dizim özelliklerine özgü niteliksel farklılıkların çocukların Türkçe edinimlerinde etkisini gösterdiğini söyler ve ses bilgisel gelişim aşamalarında genel anlamda edinim hızı, sırası ve işlemlerin kullanımı bakımından diğer dilleri edinen çocuklarla paralellik gösterdiğini; ancak Türk çocuklarının bu aşamaları daha erken yaşlarda tamamladığını belirtir. Çalışmada elde edilen veriler bu görüşü doğrular.

Sonuç ve Öneriler

1. Ana dili Türkçe olan çocuklarda dil edinim süreci her dilde olduğu gibi seslerin edinimiyle başlamakta; ancak edinim sıralaması farklılık göstermektedir. Verilerden elde edilen sonuçlara göre ilk çıkarılan seslerin düz damak ünlüleri olduğu, art damak ve ön damak ünlülerinin aynı aylarda çıkarılabildiği görülmüş, diş ünsüzlerinin dudak ünsüzlerinden önce üretildiği tespit edilmiştir. Dil öncesi döneminin sonuna kadar tüm seslerin çıkarılmadığı, ses edinimlerinin tek sözcük döneminde de devam ettiği, sözcüklerdeki birçok sesin birbirinin yerine kullanıldığı görülmüştür. Özellikle akıcı seslerin ve ötümsüz ünsüzlerin kendi aralarında birbirinin yerine kullanıldığı dikkat çekmiştir. Çocukların ses üretiminden sözcük edinimine geçtiklerinde, sözcükleri yetişkin sözcüklerine benzeyene kadar sesletimde pek çok ses olayı uyguladıkları tespit edilmiştir. Gözlem süresince verilerde 30 farklı ses olayı tespit edilmiştir. Tek sözcük döneminde 16, erken dil bilgisi döneminde 8 farklı ses olayı görülürken, ileri dil bilgisi döneminde 5 farklı ses olayı görülmüştür. Ses olaylarının en az ileri dil bilgisi döneminde olduğu, 31. aydan sonra ses hatalarının düzelmeye başladığı tespit edilmiştir.

Sözcük edinimi başladıktan sonra Türkçe edinen çocuklarda evrensel dil edinim evrelerinden biri olan iki sözcük dönemi görülmemiştir. Çocuklar henüz tek sözcük dönemindeyken iki sözcük döneminde olduğu bilinen telgraf cümlesi örnekleri gözlemlenmiş, bağımlı biçim birimlerin üretimiyle telgraf cümlesi örneklerinin azaldığı görülmüştür. Yan yana eksiz iki sözcüğün birleştirildiği dönem olan iki sözcük dönemi 18-24 ayları arasında değil, tek sözcük dönemi olan 12-18 ayları arasında gözlemlenmiştir. Türkçenin yapısal özelliğinden dolayı tek sözcük dönemindeyken bile bağımlı biçim birim kullanımı görülmüş, çocukların 15. aydan itibaren bağımlı biçim birimle pek çok sözcük üretebildiği tespit edilmiştir. İki sözcük dönemi olarak belirtilen 18-24 ayları arasında üç sözcüklü birleşimlerin olduğu, işlev sözcük kullanımının başladığı ve çocukların üretimi için karmaşık yapıda olan edilgen yapıların cümlelerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Türkçe edinen çocukların ses bilgisel gelişim aşamalarında edinim hızı, sırası ve işlemlerin kullanımı bakımından evrensel dil edinim sıralamasından farklı olduğu gözlemlenmiş, Türk çocuklarının bu aşamaları daha erken yaşlarda tamamladığı görülmüştür. Kreşte gözlemlenen çocukların birbirleriyle etkileşim halinde olduğundan dil gelişimlerini olumlu yönde etkilediği ve sözcük üretimine daha erken başladığı; ev ortamında gözlemlenen çocuklarda ise sözcük üretiminin daha geç geliştiği tespit edilmiştir.

2. Türkçe edinen çocukların ses ediniminden başlayarak sestem sözcüğe, sözcükten cümleye geçiş aşamalarını inceleyen ve edindikleri sözcük ve cümlelerle kendilerini ifade etmeyi nasıl öğrendiklerini ortaya koyan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Türkçe ediniminin

evrensel dil edinim evrelerine ve ses üretim sıralamasına uyup uymadığı daha kapsamlı araştırılmalıdır. Okul döneminde dil ve dil bilgisi öğretimi, Türkçe edinim süreci göz önünde bulundurularak uygulanabilir. Türkçe edinimi sırasında sözcük edinim sıralaması, söz varlığını ne şekilde kullandıkları ve söz dizimini nasıl uyguladıkları temel alınmalı, dil edinim şekli öğretime yol göstermelidir.

3. Bu ve benzeri çalışmalar, Türkçe edinen daha fazla çocuk üzerinde uygulanmalıdır. Anne babalar çocukla daha fazla vakit geçirdiğinden araştırmacının gözden kaçırdığı edinimleri daha yakından gözlemlene imkânına sahip olur. Bu nedenle bu tür nitel araştırmalarda ailelerden destek alınabilir. Anne babalarla koordineli olarak ses üretimleri kaydedilebilir. Araştırmacılar ses üretiminde cinsiyet faktörünü belirlemek için eşit sayıda kız ve erkek gözlem gurubu seçebilir. Ailelerin sosyal sınıf farklılıklarının (okur-yazarlık düzeyi, ekonomik durum, bulunulan çevre vb.) ses ve sözcük üretimine etkisi ölçülmek üzere farklı sosyal statülerde ailelerin çocukları seçilerek ses ve sözcük edinimi incelenebilir.

Kaynaklar

- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil: ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksu-Koç, A. & Slobin, I. D. (1985). *The acquisition of Turkish. The crosslinguistic study of language acquisition*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Aksu-Koç, A. ve Ketrez, F. N. (2016). Anadili gelişimi. Ç. Aydın vd. (ed.). *Aklın çocuk hali, zihin gelişimi araştırmaları*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 13-39.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Baştürk, M. (2013). *Anadil edinimi*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Baykoç-Dönmez, N. ve Arı, M. (1992). 12-30 aylık Türk çocuklarında dilin kazanılması. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 115-161.
- Biçer, M., vd. (2018). Maksimal karşıtlık yaklaşımında anlamlı ve anlamsız sözcüklerin terapi başarısı üzerindeki etkisi. *Dil, Konuşma ve Yutma Araştırmaları Dergisi (DKYAD)*, 1(3), 197-223.
- Chomsky, N. (2006). *Language and mind*. New York: Cambridge University Press.
- Chomsky, N. (2014). *Dilin mimarisi*. İsa Kerem Bayırlı (çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2011). *Türkçede ses bilgisi*. H. Pilancı (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi WEB-Ofset Tesisleri.
- Demirel-Ercan, E. E. (2016). Dil gelişimi ve kuramları. N. Sargın vd., (ed.). *Eğitim ve psikolojiden yansımalar*. Konya: Çizgi Kitabevi, 125-135.
- Ergin, M. (1988). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Fromkin, V. et al. (2003). *An introduction to language*. Boston: Thomson Heinle.
- Gleason, J. B. (2009). Language and socialization. F. S. Kessel (ed.). *The development of language and language researchers*. New York: Psychology Press, 269-280.
- Harley, A. T. (2001). *The psychology of language, from data to theory*. New York: Psychology Press Ltd.
- Keklik, S. (2015). *Çocukta dil edinimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Lund, N. (2003). *Language and thought*. New York: Routledge.

- Martinet, A. (1998). *İşlevsel genel dilbilim*. Berke Vardar (çev.), İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Piaget, J. (1960). *The psychology of intelligence*. Paterson, New Jersey: Littlefield Adams & Co.
- Piaget, J. (1999). *Çocukta zihinsel gelişim*. Hüsen Portakal (çev.), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Piaget, J. (2011). *Çocukta dil ve düşünme*. Sabri Esat Siyavuşgil (çev.), Ankara: Palme Yayıncılık.
- Rousseau, J. J. (2007). *Melodi ve müziksel taklit ile ilişki içinde dillerin kökeni üstüne deneme*. Ömer Albayrak (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saussure, F. D. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. Berke Vardar (çev.), İstanbul: Multilingual.
- Scovel, T. (1998). *Psycholinguistics*. London: Oxford University Press.
- Temel, F. Z., vd. (2014). *Erken çocuklukta dil edinimi*. Ankara: Vize Yayınları.
- Topbaş, S. (2005). Sesbilgisel gelişim. S. Topbaş (ed.). *Dil ve Kavram Gelişimi*. Ankara: Kök Yayıncılık, 61-89.
- Vendryes, J. V. (2001). *Dil ve düşünce*. Berke Vardar (çev.), İstanbul: Multilingual.
- Vygotsky, L. S. (1985). *Düşünce ve dil*. Semih Koray (çev.), Ankara: Kaynak Yayınları.
- Watson, J. B. (1913). Psychology as the behaviorist views it. *Psychological Review*, 20 (2), 158-177.
- Yavuzer, H. (1998). *Bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimiyle çocuğunuzun ilk 6 yılı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Extended Abstract

The fact that the only creature that can express itself verbally is a human being, and the way it acquires the language that allows it to express itself, has always been a topic of interest. Language development is considered as the maturation of a person at a certain age, through certain stages, and in language use. A person begins to acquire the language at a child's age by voice. He makes the sounds that he hears from the womb, first randomly, then close to his native language sounds after he comes into the world. Research on how people acquire words after these sounds has developed after the 1950s in the world. Skinner's 1957 work "Verbal Behavior" is one of the main sources written on this topic. Chomsky puts forward a different opinion about language acquisition in the 1960s. The books published by Brown in 1973 and Bloom and Lahey in 1978 indicate that research on children's language acquisition increased in the 1970s. In the continuation of the 1970s, more researchers are interested in which method children acquire languages. In Turkey, child language acquisition studies began to receive attention in the 1980s. Baykoç-Dönmez, 1986; Topbaş, 2005; Ege, 2005; Baştürk, 2013; Temel, F. Z., et al., 2014; Keklik, 2015; Aksu-Koç and Ketz, 2016 studies are the guiding studies on the acquisition of Turkish but compared to the field literature, it is seen that the studies in which the acquisition method and process of the Turkish language are investigated are few in number.

The aim of this study is to investigate whether children who acquire Turkish pass through the universal language stages; to determine the language acquisition process and to ensure that these findings contribute to language teaching. In the study, based on the research conducted in the field of children's language acquisition, the phonological development of Turkish children from the pre-linguistic period to the advanced linguistic period was studied and the acquisition of Turkish was observed in the children's language. It has been tried to determine how children observed in their natural environment interact with each other and affect each other's language acquisition. In the study, the transition of children from the process of sound extraction to the process of word acquisition was monitored, it was evaluated how and in what month they made the sounds in the words sound, and what sounds they replaced the sounds with. After the beginning of word acquisition, the ways in which children pronounce words, the sound events observed in the children's language, up to which month the language events are very common and from which month they decrease and from which months the word pronunciation becomes similar to adult words were evaluated.

The method used in the study is the natural observation method. Before starting the study, the content of the study was explained to the Ethics Committee of Ondokuz Mayıs University Social and Humanities Sciences and the observations were started with the decision of the Ethics Committee dated 26.02.2016 and numbered 2016/11. 11 children between aged 6-36 months was identified; 9 children between aged 24-36 months were observed in the nursery, and two children between aged 6-31 months were observed in the home environment. The observation period lasted two and a half years and children were not interfered with during observation records; children have been observed in their natural environment. The records were taken a period of 1 hour, twice a month with an interval of 15 days. An observation record file was created for each child, and the data in the records were listened to and processed into the observation record file. The full names of the observed children were not given for ethical reasons; only the initials of their names were used to illustrate the findings obtained in their data. After the observation process of the children was completed, the data were examined.

Looking at the general study, it was seen that the sound production of children who acquired Turkish did not fit into the universal sound production ranking, the first sounds children made were flat palate vowels, they could remove back palate and front palate vowels in the same months, dental consonants were detected before lip consonants. It has been found that not all sounds could be extracted until the end of the pre-linguistic period, sound acquisition continues in the single-word period, and many sounds in words are used interchangeably. In particular, it has been observed that fluent sounds and consonants alternate each other. It has been found that when children switch from sound production to word acquisition, they apply many sound events in their vocalizations until they bring the words closer to adult words. During the observation period, 30 different sound events were detected in the data. There were 16 different sound events in the single word period, 8 different sound events in the early grammar period, and 5 different sound events in the advanced grammar period. It has been established that voice events occur the least during the period of advanced grammar, and voice errors begin to improve after 31th months. After the beginning of word acquisition, children who acquired Turkish did not have the two words period, which is one of the stages of universal language acquisition. Examples of telegraph sentences that are known to have been formed during the two words period were observed when children were in the one word period, and it was observed that the examples of telegraph sentences decreased with the production of dependent morpheme. Due to the structural feature of the Turkish language, the use of dependent morpheme was observed even during the one-word period. It has been observed that children who acquire Turkish differ from the universal language acquisition stages in terms of acquisition speed, functional layout and functional use at the phonology development stages, and it has been understood that Turkish children complete these stages at an earlier age.